

9. Стебницький П. Борис Грінченко / П. Стебницький // Стебницький П. Вибрані твори / упоряд. та вступ. ст. І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – С. 96 – 111.

10. Єфремова М.Д. Перекладацька діяльність родини Бориса Грінченка / М.Д. Єфремова // Борис Грінченко – відомий і невідомий: матер. щорічних Грінченківських читань. 8 груд. 2011 р. / за заг. ред. В.О. Огнев'юка, Л.Л. Хоружої, А.І. Мовчун. – К., 2012. – С. 43 – 46.

*Лашко М.В., молодший науковий
співробітник НДЛ грінченкознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ПОГЛЯДИ НА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ РОДИНИ ГРІНЧЕНКІВ

Українська родина кінця ХІХ – початку ХХ ст. формувала духовну та культурну свідомість українського народу, боролася за незалежність України, консолідувала і мобілізувала націю. Виховання дітей в українській родині базувалось на народних традиціях, які передавалися з покоління в покоління. Саме в родині дитина набувала першого соціального досвіду, засвоювала норми поведінки, сімейні традиції, звичаї, обряди і потім передавала їх своїм нащадкам. Як вважає Л. Федяєва, народні звичаї та обряди розвивалися і збагачувались під впливом таких факторів, як релігія, сімейні взаємини, праця, народна творчість [1].

У родинах української інтелігенції плекалися гуманістичні основи особистості, її моральні чесноти, зберігалися і шанувалися рідна мова, родинно-побутова культура, гостинність, демократизм взаємин; виховання базувалося на народній педагогіці, українознавстві, сприяло піднесенню національної самосвідомості дитини, формувало уявлення про власну націю, її самобутність, місце серед інших народів.

Сім'я Бориса, Марії та Насті Грінченків не була винятком серед родин української інтелігенції. Особливості сімейного виховання в цій родині знайшли відголосок в епістолярній спадщині, листах до доньки та спогадах М. Грінченко. Нині ці

документи є єдиними джерелами інформації про погляди діячки на сімейне виховання. Так, із листів ми дізнаємося про атмосферу та стосунки в родині. У листах М. Грінченко порушувала морально-етичні теми, розмірковувала над важливістю сімейного виховання, освіти, впливу народних засобів виховання на становлення особистості.

Основним джерелом, своєрідною енциклопедією родинної педагогіки Грінченків можуть служити листи 1903–1905 рр., написані упродовж львівського періоду життя Н. Грінченко, в яких можна знайти і повчання, і життєві поради, і мудрі батьківські настанови з різноманітних питань.

Листи М. та Б. Грінченків до доньки сповнені особливою батьківською теплотою і любов'ю, що панувала у родині. Свідченням цього можуть бути пестливі звертання до доньки, якими пройняті майже усі листи, адресовані доньці: «Дорога дитинонько...» [4, арк. 1], «Моя голубко...» [5, арк. 1], «Люба Настунечко...» [6, арк. 1], «Любе Настинятко» тощо.

Зокрема, у листі М. Грінченко за 1907 р. знаходимо надзвичайно цінні життєві поради, які дає матір доньці у відповідь на її бажання цілком самостійно влаштувати життя: «Ти хочеш жити цілком самостійно і цілком незалежно від нас. Бажання цілком натуральне, і нічого проти ми не можемо мати... Та які ж ти матимеш шанси на те, щоб упорядкувати своє життя? Правду кажучи, дуже малі... Тепер поки ще хоч і далеко ти від нас живеш, а все ж не зовсім уже незалежно живеш, бо при потребі маєш на кого опертися, маєш до кого прихилитися. А уяви собі, що нас немає, то, знаєш, тяжко тобі може прийтися... Ти сама побачиш, що треба якось інакше впорядковуватися. А це найрозумніше зробити замолоду, бо час не жде.... Знаєш, дитино, змолоду все здається так, що «С милым счастье в шалаше». Але як подме життєвий вітер, то холодно стає в шалаше і чогось затишнішого хочеться, не палацу, а просто затишної хатки» [7, арк. 7]. Як бачимо з даного листа, для батьків процес виховання доньки не завершився після її від'їзду до Львова, а продовжувався з більшою чи меншою інтенсивністю.

Епістолярій родини Грінченків також є цінним джерелом освітньо-виховних ідей. Зокрема, такими ідеями сповнені листи батьків до доньки. У цих листах можна знайти міркування щодо важливості освіти. Так, в одному з листів до Насті

батьки висловлюють доволі корисні поради щодо її подальшого навчання: «Ти помиляєшся, Настуню, кажучи, що гімназія дає шматок хліба, а університет загальну освіту, навпаки: гімназія готує чоловіка до якоїсь спеціальності, якій він призначає себе в житті, ся спеціальність, звісно, може і не давати заробітку, і житиме чоловік з іншого... але все ж буде в житті людини те діло, якому вона себе головно присвятила» [2, арк. 4]. В іншому листі М. Грінченко знаходимо допис рукою Б. Грінченка, в якому він ділиться з донькою роздумами про важливість вивчення іноземних мов та навчання в університеті: «Кожну мову знати добре, але мені здається, що вдатніше було б тобі довчитися французької та німецької мови так, щоб можна їми вільно читати... дві згадані мови дадуть тобі в руки в оригіналах і в перекладах всю світову літературу» [3, арк. 3]. З чого бачимо, що батьки не були байдужими до професійного зростання доньки та її інтелектуального розвитку.

Ще в одному листі М. Грінченко дає цінні поради із здобуття донькою вищої освіти. Вона радить їй не переривати освітній процес, а продовжувати його і надалі, що можна трактувати як принцип неперервності освіти. «А я, Настуню, так тобі знову скажу, ми дуже хотіли б, щоб ти не обмежувалась в знаннях гімназичних, а придбала більшу освіту в якомусь закордонному університеті.... Не сумуй, голубонько, не зважай на негарне, не попускай йому». Тут же і рекомендації про те, що не слід обмежуватися самим навчанням в університеті, а потрібно виносити уроки і з того, що відбувається на життєвій ниві [8, арк. 2]. Подібні поради можна знайти і в іншому листі М. Грінченко, адресованому доньці, в якому є допис рукою Б. Грінченка: «Щодо університетських твоїх справ, Настусю, то зрозуміло – цілком од тебе залежить вибрати собі той чи сей шлях, але як практично здійснити твій план – про це треба добре поміркувати. Та листом усього не скажеш» [9, арк. 2]. З чого можемо зробити висновок, що батьки не обмежували доньку в виборі життєвого шляху, але при цьому закликали її до виваженості та обдуманості у своєму виборі.

М. та Б. Грінченки у листах закликали доньку і до почуття толерантності, оскільки по приїзді до Львова Настя в листах негативно висловлювалася про Галичину. В відповідь на це в листі М. Грінченко до доньки читаємо: «Дуже прошу тебе, Настунечко,

не пиши нікому (окрім нас) негарно про Галичину (коли й помітиш що негарне). Раз, що ти ще й не роздивилася добре, а друге, тебе ласкаво привітали, до тебе були добрі, то й ти будь добра. Осудити, гостре слово сказати – це таке, про що потім жаліти доводиться, то краще здержуватися». В іншій частині цього ж листа М. Грінченко закликає доньку не марнувати свого молодого віку, а зважливо і сміливо йти вперед і будувати своє життя так, щоб «твоєму розумові і серцеві була з його втіха, а людям радість» [10, арк. 1]. Такі поради можемо трактувати, як навчання культури спілкування.

У листах до доньки можна знайти поради і щодо здорового способу життя та харчування. Так, у листі М. Грінченко за 1905 р. читаємо: «Неодмінно купуй собі яблука та виноград. Та чи не може хазяйка давати тобі на вечерю замість м'яса з юшки, яйця, або молока, якщо вони гарні, або хоч би баклажанів червоних чи щось інше» [11, арк. 1].

Взаємини у родині Грінченків будувалися на глибокій взаємоповазі. Толерантне ставлення до життєвих орієнтирів було однією з основних засад побудови стосунків у родині. Як ми знаємо, Борис Дмитрович Грінченко та його дочка Настя активно включилися в українське політичне життя. Пояснення цьому може дати тогочасна політична ситуація в Російській імперії, характерними рисами якої були постійне збільшення кількості політичних партій, конфлікти партійних лідерів, зростання напруженості в країні, яке вилилося згодом у революційний вибух 1905 р. Активна політична діяльність була пов'язана з холодними конспіративними квартирами, постійними обшуками, недоїданням. Усі ці негативні чинники не могли не вплинути на молоду дівчину, а це, в свою чергу, хвилювало батьків. Б. та М. Грінченки постійно переконували доньку дбати про себе, але ніколи не переступали межі толерантності, ніколи не висловлювали їй категоричних вимог, не ставили ультиматумів. З розумінням поставилися батьки і до того, що Настя, перебуваючи 1907 р. в тюрмі, спільно з товаришками вступила до української спілки Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП). Хоча їм і було дуже прикро, що донька перейшла в табір прихильників класової боротьби.

Іншим прикладом толерантності в родинних взаєминах може бути й той факт, що Настя як член РСДРП, свідомо засуджуючи

усталену на той час форму церковного шлюбу (вінчання), вступила у цивільний шлюб з одним зі своїх однопартійців. Такий вчинок викликав хвилю осуду серед знайомих родини Грінченків. Але навіть це не порушило гармонійної атмосфери в родині.

Безумовно, родина Бориса, Марії та Насті Грінченків може цілком справедливо вважатися взірцем високоморальності в міжособистісних взаєминах, надзвичайно гармонійної єдності помислів, переконань та взаємної любові.

Література

1. Федяєва В.Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX – XX століття): монографія /В.Л. Федяєва. – Херсон: РІПО, 2010.– 348 с.
2. Лист М. Грінченко до Н. Грінченко. – ІР НБУВ. – Ф. III. – Спр. 44403, 3 арк.
3. Там само. – Спр. 44404, 5 арк.
4. Там само. – Спр. 44340, 2 арк.
5. Там само. – Спр. 44341, 2 арк.
6. Там само. – Спр. 44416, 1 арк.
7. Там само. – Спр. 44346, 8 арк.
8. Там само. – Спр. 44394, 3 арк.
9. Там само. – Спр. 44445, 2 арк.
10. Там само. – Спр. 44453, 2 арк.
11. Там само. – Спр. 44456, 2 арк.